

Εργαστήριο Σπουδών Φύλου και Ισότητας

Λ. Συγγρού 134, 1^{ος} όροφος, 17671 Αθήνα, τηλ. 210 9210177-8, fax 210 9210178

<http://www.genderpanteion.gr>, e-mail: gender@panteion.gr

Sara Cantillon and Brian Nolan

“Poverty within Households: measuring gender differences using non-monetary indicators”, in *Feminist Economics*

«Φτώχεια εντός των Νοικοκυριών: Μέτρηση διαφορών με βάση το φύλο χρησιμοποιώντας μη χρηματικούς δείκτες»

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
για το μάθημα

«Εισοδηματικές ανισότητες και φτώχεια»

ακαδημαϊκά έτη
2003-2004
2004-2005

Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής
Διδάσκουσα : Επικ. Καθηγήτρια Μ. Καραμεσίνη

Η μετάφραση από τα αγγλικά έγινε από την Ευγενία Μουκάνου με χρηματοδότηση του προγράμματος «Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες»

**Φτώχεια εντός των Νοικοκυριών:
Μέτρηση διαφορών με βάση το φύλο χρησιμοποιώντας μη χρηματικούς δείκτες***

Sara Cantillon and Brian Nolan

Μετάφραση: Ευγενία Μουκάνου

Επιμέλεια: Μαρία Καραμεισίνη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι συνήθεις μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση της φτώχειας στηρίζονται στην υπόθεση ότι η κατανομή των πόρων εντός του νοικοκυριού ή της οικογένειας γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε μέλος να απολαμβάνει το ίδιο επίπεδο διαβίωσης. Μη χρηματικοί δείκτες που αναφέρονται στο επίπεδο διαβίωσης και αποστέρησης χρησιμοποιούνται ολοένα και περισσότερο για τη μέτρηση της φτώχειας. Το παρόν άρθρο υποστηρίζει ότι οι συγκεκριμένοι δείκτες μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για έναν διαφορετικό σκοπό – για τη διερεύνηση των διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης εντός του νοικοκυριού. Για το λόγο αυτό, μεταχειρίζεται τους δείκτες αποστέρησης που χρησιμοποιήθηκαν σε πρόσφατες μελέτες για τη φτώχεια σε επίπεδο νοικοκυριού, για να μετρήσει τις διαφορές που υπάρχουν στο επίπεδο διαβίωσης των συζύγων σε ένα μεγάλο δείγμα Ιρλανδικών νοικοκυριών. Στη συνέχεια, αναφέρεται στις δυσκολίες που προκύπτουν από τη χρήση των εν λόγω δεικτών και τονίζει την ανάγκη δημιουργίας δεικτών αποστέρησης πιο ευαίσθητων, που θα είναι δηλαδή σχεδιασμένοι ώστε να μετρούν το ατομικό επίπεδο διαβίωσης και φτώχειας και που θα μπορούν να ενταχθούν στο ευρύτερο πλαίσιο της παραδοσιακής ερευνητικής δραστηριότητας για τη φτώχεια χρησιμοποιώντας μεγάλο δείγμα. Παρά το γεγονός ότι η παρούσα ανάλυση αναφέρεται συγκεκριμένα στην Ιρλανδία, η μεθοδολογία που αναπτύσσει μπορεί να βρει εφαρμογή και εκτός του Ιρλανδικού χώρου, τόσο σε αναπτυσσόμενες όσο και σε ανεπτυγμένες χώρες.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ

Μη χρηματικοί δείκτες, εντός του νοικοκυριού, αποστέρηση, φύλο, φτώχεια

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φεμινιστική οικονομική προσέγγιση θέτει στην παραδοσιακή νεοκλασική θεωρία μία σημαντική ένσταση: ότι παραβλέπει τι συμβαίνει εντός της οικογένειας. Αυτή η παράβλεψη αποτελεί ολοένα και περισσότερο αντικείμενο κριτικής, τόσο από εμπειρικές έρευνες που εξετάζουν τη συμπεριφορά του νοικοκυριού, όσο και από εναλλακτικές θεωρητικές προσεγγίσεις που εξετάζουν την συμπεριφορά των μελών του νοικοκυριού στα πλαίσια, για παράδειγμα, συνεργατικών ή μη συνεργατικών παιγνίων διαπραγμάτευσης (Diarankar Purkayastha 1999). Η έλλειψη γνώσης για το τι συμβαίνει στο εσωτερικό του νοικοκυριού επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη μέτρηση της φτώχειας. Οι συμβατικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας επιλέγουν ως μονάδα αναφοράς [recipient unit] το εισόδημα του νοικοκυριού και στηρίζονται στην υπόθεση ότι οι πόροι στο εσωτερικό του κατανέμονται με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε μέλος του να απολαμβάνει το ίδιο επίπεδο ευημερίας. Αν δεχτούμε, όμως, ότι είναι πιθανό να μην απολαμβάνουν όλα τα μέλη ενός νοικοκυριού το ίδιο επίπεδο ευημερίας, η αντίληψή μας για το ζήτημα της φτώχειας θα άλλαζε ριζικά -το ίδιο και ο τρόπος που διαμορφώνονται οι πολιτικές καταπολέμησής της (βλέπε, για παράδειγμα, Shelley A. Phipps και Peter Burton 1995). Πιο συγκεκριμένα, οι συμβατικές προσεγγίσεις ενδέχεται να υποτιμούν διαφορές με βάση το φύλο αναφορικά με τη φύση της φτώχειας, και του τρόπου με τον οποίο βιώνεται η έντασή της, και περιορίζουν την δυνατότητα των πολιτικών καταπολέμησής της να καλυτερεύσουν το επίπεδο διαβίωσης.

* Cantillon, S. and Nolan, B., (2001), "Poverty within Households: measuring gender differences using non-monetary indicators", in *Feminist Economics*, Volume 7, Issue 1, pp. 5-23.

Η διάσταση του φύλου, φυσικά, δεν έχει αγνοηθεί σε πρόσφατες μελέτες για τη φτώχεια. Η "θηλυκοποίηση της φτώχειας" ["feminization of poverty"]* αποτέλεσε διαχρονικά αντικείμενο ενδιαφέροντος της ερευνητικής δραστηριότητας για τη φτώχεια στις Η.Π.Α. (Diane Pearce 1978, Irwin Garfinkel και Sara McLanahan 1986, Sara McLanahan, Annametta Sorenson και Dorothy Watson 1989). Η προσοχή που δόθηκε στη διάσταση του φύλου, ως θέμα ερευνητικής δραστηριότητας για την φτώχεια, δεν περιορίζεται στις Η.Π.Α. Οι Goldberg and Kremen (1987) εξέτασαν δεδομένα από επτά εκβιομηχανισμένες χώρες και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η θηλυκοποίηση της φτώχειας δεν αποτελεί «προνόμιο» μόνο των Η.Π.Α., αν και εκεί είναι πιο έντονη. Ωστόσο, στην συγκεκριμένη έρευνα ο όρος "θηλυκοποίηση της φτώχειας" αναφέρεται στο αυξανόμενο ποσοστό νοικοκυριών με αρχηγό γυναίκα που βρίσκονται σε συνθήκες φτώχειας ή στο αυξανόμενο ποσοστό γυναικών που ζουν σε φτωχά νοικοκυριά – με το ποσοστό φτώχειας να καθορίζεται με βάση το εισόδημα του νοικοκυριού. Αν και έχει αμφισβητηθεί η θεώρηση που θέλει τον άνδρα αρχηγό του νοικοκυριού, το ενδιαφέρον μας εδώ επικεντρώνεται στην (άμεση ή έμμεση) παραδοχή της ίσης κατανομής των πόρων εντός του νοικοκυριού.

Ένας σημαντικός αριθμός πρόσφατων μελετών, χρησιμοποιώντας στατιστικά δεδομένα από το Ηνωμένο Βασίλειο και τον Καναδά, εξετάζουν το ρόλο που *μπορεί να διαδραματίσει* αυτή η παραδοχή της ίσης κατανομής των πόρων στην εικόνα που έχουμε για την φτώχεια και την εισοδηματική ανισότητα. Για το λόγο αυτό, υιοθετούν εναλλακτικές υποθέσεις κατανομής των πόρων και έπειτα υπολογίζουν, βάση των νέων παραδοχών, τα ποσοστά φτώχειας και εισοδηματικής ανισότητας (Vani Borooah και Patricia McKee 1994, Hugh Davies και Heather Joshi 1994, Phipps και Burton 1995). Τα αποτελέσματά τους αποδεικνύουν, όπως κανείς θα περίμενε, ότι οι εκάστοτε παραδοχές για τη κατανομή των πόρων μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, κυρίως αναφορικά με τη θέση της γυναίκας και των παιδιών. Το βασικό ερώτημα το οποίο παραμένει ανοιχτό είναι το εξής: σε ποιο βαθμό μοιράζονται οι πόροι μεταξύ των μελών του νοικοκυριού και, επομένως, πόσο μεγάλες είναι οι πραγματικές διαφορές στο επίπεδο ευημερίας τους; Την απάντηση προσπαθεί να δώσει ένας αριθμός εμπειρικών μελετών, που διερευνούν το θέμα στις εκβιομηχανισμένες χώρες, χρησιμοποιώντας η κάθε μία διαφορετικά μονοπάτια ερευνητικής μεθοδολογίας¹. Μία ομάδα μελετών εξετάζει το τρόπο με τον οποίο γίνεται η διαχείριση των χρημάτων και των δαπανών μέσα στην οικογένεια και επικεντρώνει το ερευνητικό της ενδιαφέρον στις υπάρχουσες διαφορές ισχύος και ευθύνης μεταξύ των συζύγων στα διαφορετικά συστήματα κατανομής πόρων, και στον έλεγχο των πόρων και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Jan Pahl 1983, 1989, Carolyn Vogler και Jan Pahl 1994, Frances Wooley και Judith Marshall 1994). Μία δεύτερη ομάδα μελετών, χρησιμοποιεί τις κατανομές δαπανών του νοικοκυριού για διαφορετικού τύπου αγαθά, προκειμένου να εκτιμήσει τα μερίδια δαπανών των δύο συζύγων (Martin Browning, Francois Bourguignon, Pierre Andre Chiappori και Valerie Lechene 1994). Άλλες μελέτες προσπαθούν να εξετάσουν την υπόθεση που θέλει τα μέλη του νοικοκυριού να συγκεντρώνουν σε κοινό ταμείο τα εισοδήματά τους [pooling-of-resources hypothesis], κοιτώντας κατά πόσο μεταβλήθηκε η κατανομή των δαπανών στο Ηνωμένο Βασίλειο μετά την μετατόπιση ορισμένων κοινωνικών μεταβιβάσεων από τους συζύγους προς τις συζύγους (Shelly Lundberg, Robert Pollak και Terence Wales 1997).

* Σημ. Μετφρ. : Ο όρος "feminization of poverty" περιγράφει είτε μία κατάσταση κατά την οποία οι γυναίκες εμφανίζονται να αντιμετωπίζουν αυξανόμενο κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με το παρελθόν, είτε μία κατάσταση κατά την οποία τα ποσοστά των γυναικών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας αυξάνονται με ταχύτερους ρυθμούς από τα αντίστοιχα ποσοστά των ανδρών. Άλλοτε πάλι ο όρος περιγράφει την έμφαση που έχει δοθεί στη διάσταση του φύλου, ως θέμα ερευνητικής δραστηριότητας για τη φτώχεια. Στην πράξη συχνά χρησιμοποιείται για να περιγράψει όλα τα παραπάνω. Για μία διεξοδική συζήτηση γύρω από το θέμα βλέπε Millar, Jane, (1989) "Social Security, Equality and Women in the UK", in *Policy and Politics*, Volume 17, Issue 4, pp. 311-319.

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να σκιαγραφήσει μία εναλλακτική συμπληρωματική προσέγγιση, η οποία θα μπορέσει να βοηθήσει τόσο στην εκτίμηση του εύρους των διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης εντός του νοικοκυριού όσο και ευθέως να πληροφορήσει τη διαδικασία χάραξης πολιτικών καταπολέμησης της φτώχειας. Η προσέγγισή μας περιλαμβάνει τη χρήση μη χρηματικών δεικτών που αναφέρονται στο επίπεδο διαβίωσης και αποστέρησης. Συζητάμε τη χρήση τέτοιων μη χρηματικών δεικτών για να εξετάσουμε όχι μόνο τη φτώχεια στη βάση του νοικοκυριού, αλλά και διαφορές στο εσωτερικό του: συγκεκριμένα, για να μετρήσουμε διαφορές μεταξύ των συζύγων ως προς το βαθμό αποστέρησης που βιώνουν. Αν και η χρήση εργαλείων που μετρούν ευθέως το ατομικό επίπεδο διαβίωσης, καλείται να αντιμετωπίσει αρκετές προκλήσεις, πλεονεκτεί έναντι της προσπάθειας εξαγωγής συμπερασμάτων από δεδομένα εισοδήματος ή κατανάλωσης. Βοηθώντας μας να εκτιμήσουμε το εύρος των διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης εντός του νοικοκυριού, η χρήση εργαλείων άμεσης μέτρησης δεν είναι πολύτιμη μόνο για τη μέτρηση της φτώχειας, αλλά και διότι μας παρέχει και ένα παράθυρο πληροφόρησης για το μοίρασμα των πόρων [resource-sharing] εντός του νοικοκυριού.

Αρχικά, εξετάζουμε το είδος των δεικτών αποστέρησης που χρησιμοποιούνται στη μέτρηση της φτώχειας με βάση το νοικοκυριό. Στη συνέχεια, διερευνούμε κατά πόσο οι συγκεκριμένοι δείκτες εξυπηρετούν στην εκτίμηση διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης εντός του νοικοκυριού. Τέλος, εξετάζουμε το τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε πιο ικανοποιητικούς δείκτες, οι οποίοι θα είναι ειδικά σχεδιασμένοι ώστε να αντικατοπτρίζουν το ατομικό επίπεδο διαβίωσης και αποστέρησης.

II. ΜΗ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ

Στις εκβιομηχανισμένες χώρες η φτώχεια συνήθως ορίζεται με όρους αποκλεισμού των ατόμων από τη φυσιολογική ζωή της κοινωνίας που ανήκουν λόγω έλλειψης πόρων (Peter Townsend 1979). Για τη μέτρηση της φτώχειας, ωστόσο, οι περισσότερες έρευνες βασίζονται σε δεδομένα εισοδήματος (ή δαπανών) με τα οποία προσπαθούν να κατασκευάσουν γραμμές φτώχειας, ώστε να ξεχωρίσουν τους φτωχούς από τον υπόλοιπο πληθυσμόⁱⁱ. Το να βασιστείς σε δεδομένα εισοδήματος για τη μέτρηση του επιπέδου διαβίωσης προϋποθέτει ότι δέχεσαι ότι η πηγή αυτή αποτελεί έναν αξιόπιστο δείκτη των διαθέσιμων οικονομικών πόρων, και ότι οι οικονομικοί πόροι καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων. Εντούτοις, το διαθέσιμο ή το ετήσιο εισόδημα, όπως καθορίζεται από τις εκάστοτε έρευνες, δεν αποτελεί πάντα αξιόπιστη πηγή των οικονομικών πόρων ενός νοικοκυριού για μία σειρά παραγόντων: το εισόδημα παρουσιάζει διακυμάνσεις, νοικοκυριά με παρόμοια επίπεδα εισοδήματος είναι πιθανό να παρουσιάζουν διαφορετικά επίπεδα αποταμίευσης και χρεών, η δυνατότητα υποστήριξης από κοινωνικά δίκτυα διαφέρει από νοικοκυριό σε νοικοκυριό, όπως διαφέρουν και οι πόροι που προέρχονται από μη χρηματικές παροχές, δηλαδή από επιδόματα και υπηρεσίες που παρέχονται από τον εργοδότη ή το κράτος. Το γεγονός ότι τα δεδομένα εισοδήματος ενδέχεται να μην μπορούν να αποτυπώσουν πάντα με ακρίβεια διαφορές που σχετίζονται με το επίπεδο διαβίωσης και επιπρόσθετα, ενδέχεται να μην αποτελούν αξιόπιστη πηγή μέτρησης του αποκλεισμού, οδήγησε στην προσπάθεια δημιουργίας εναλλακτικών δεικτών που θα μπορούσαν να αντικαταστήσουν ή να χρησιμοποιηθούν ταυτόχρονα με τα δεδομένα εισοδήματος.

Μη χρηματικοί δείκτες αποστέρησης για τη μέτρηση της φτώχειας σε επίπεδο νοικοκυριού χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά σε μελέτες που έλαβαν χώρα στο Ηνωμένο Βασίλειο από τον Townsend (1979) και τους Joanna Mack και Stewart Lansley (1985)ⁱⁱⁱ. Άλλες μελέτες που χρησιμοποιούν τέτοιους δείκτες για τη μέτρηση της φτώχειας περιλαμβάνουν αυτές των Susan Mayer και Christopher Jencks (1988, 1993), με χρήση στατιστικών δεδομένων από τις Η.Π.Α., της Mayer (1993) που χρησιμοποιεί στατιστικά δεδομένα από Η.Π.Α., Γερμανία, Καναδά και Σουηδία, των Ruud Muffels και Marco Vrien (1991), με Ολλανδικά στατιστικά στοιχεία, της Bjorn Hallerod (1995) με Σουηδικά και των

Tim Callan, Brian Nolan, Brendan Whelan και Damian Hannan (1989), Brian Nolan and Christopher Whelan (1996), με στατιστικά δεδομένα που προέρχονται από την Ιρλανδία. Αυτές οι μελέτες συνήθως χρησιμοποιούν μη χρηματικούς δείκτες αποστέρησης για να κατασκευάσουν ένα συνολικό δείκτη αποστέρησης [deprivation index], αλλά στη συνέχεια χρησιμοποιούν βαθμολογίες αποστέρησης (με βάση επιμέρους δείκτες) [deprivation scores] για να μετρήσουν τη φτώχεια με ποικίλους τρόπους^v. Για παράδειγμα, ο Townsend (1979) επιδιώκει να κατασκευάσει μία εισοδηματική γραμμή φτώχειας από τις επιμέρους βαθμολογίες αποστέρησης, ενώ οι Mack και Lansley (1985) και η Hallerod (1995) τις χρησιμοποιούν άμεσα για να εντοπίσουν τους φτωχούς. Οι Mayer και Jencks (1988) άντλησαν δεδομένα από ένα μεγάλο δείγμα νοικοκυριών στο Σικάγο, για να κατασκευάσουν ένα δείκτη οικονομικής δυσκολίας [hardship index] που αποτελείται από οκτώ υποδείκτες, και να διερευνήσουν τους παράγοντες εκείνους που επηρεάζουν τις τιμές του δείκτη. Τα ευρήματα της μελέτης τους, που είναι αντιπροσωπευτικά μίας γενικότερης τάσης που υπάρχει σε ανάλογες μελέτες, δείχνουν ότι το διαθέσιμο εισόδημα, αν και αποτελεί σημαντικό παράγοντα, είναι μόνο μία από τις μεταβλητές εκείνες που επηρεάζουν το επίπεδο αποστέρησης. Όλες αυτές οι μελέτες καλούνται να δώσουν απαντήσεις σε δύσκολες ερωτήσεις αναφορικά με το πώς να επιλέγουμε τους καταλληλότερους δείκτες για τους σκοπούς της έρευνας, και πώς να τους χρησιμοποιήσουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για τη διερεύνηση της φτώχειας.

Οι Nolan και Whelan (1996) επιχειρούν μία εις βάθος ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στη χρήση μη χρηματικών δεικτών για τη μέτρηση της φτώχειας σε επίπεδο νοικοκυριού, και προχωρούν στην ανάπτυξη μίας προσέγγισης που βασίζεται και στην αποστέρηση και στο χαμηλό εισόδημα, για να εντοπίσει εκείνους που είναι αποκλεισμένοι από τη φυσιολογική ζωή της κοινωνίας λόγω έλλειψης πόρων^v. Αυτή η προσέγγιση εφαρμόστηκε σε στατιστικά δεδομένα από την Ιρλανδία, και οι δείκτες αποστέρησης που χρησιμοποιήθηκαν αντανακλούν το είδος των μη χρηματικών δεικτών που συνήθως χρησιμοποιούνται σε παρόμοιες μελέτες για τη φτώχεια. Τα στατιστικά δεδομένα προέρχονται από μία δειγματοληπτική έρευνα σε νοικοκυριά που πραγματοποιήθηκε στην Ιρλανδία το 1987 και που κατάφερε να επιτύχει μέγεθος δείγματος 3.900 νοικοκυριά (και ποσοστό ανταπόκρισης 64 τοις εκατό)^{vi}. Η εν λόγω έρευνα συγκέντρωσε στατιστικά δεδομένα από μία ομάδα είκοσι δεικτών του τρόπου ζωής που καταγράφονται στον πίνακα 1. Ακολουθώντας την προσέγγιση των Mack and Lansley (1985), οι συμμετέχοντες είδαν μία κάρτα στην οποία ήταν καταγεγραμμένα αγαθά/δραστηριότητες και ερωτήθηκαν τα εξής:

1. «Ποια από τα καταγεγραμμένα αντικείμενα δεν έχετε ή δεν μπορείτε να χρησιμοποιήσετε;»
2. «Από τα αντικείμενα που δεν έχετε, ποια θα θέλατε να έχετε αλλά αναγκάζεστε να τα στερηθείτε λόγω έλλειψης χρημάτων;» και
3. «Ποια από αυτά θεωρείται ως απαραίτητα, δηλαδή αντικείμενα που κάθε νοικοκυριό (ή άτομο) θα έπρεπε να έχει και κανείς δεν θα έπρεπε να ζει χωρίς αυτά;»

Η άντληση αυτής της πληροφορίας σκοπό είχε τη δημιουργία μίας βάσης διάκρισης των περιπτώσεων εκείνων που η απουσία ενός αγαθού οφείλεται σε διαφορετικές προτιμήσεις και όχι στο ότι ο ερωτώμενος δεν μπορεί οικονομικά να το αποκτήσει.

Αυτοί οι δείκτες του τρόπου ζωής είχαν σχεδιαστεί κατά βάση ως συμπληρωματικοί του εισοδήματος για την εκτίμηση του επιπέδου διαβίωσης και φτώχειας του νοικοκυριού, και αποδεικνύονται ιδιαίτερα χρήσιμοι για τον σκοπό αυτό. Η ομάδα των νοικοκυριών που χαρακτηρίζεται τόσο από χαμηλό εισόδημα όσο και από συγκεκριμένες μορφές αποστέρησης παρουσιάζει ένα ξεχωριστό προφίλ και μία σειρά ενδείξεων υποδηλώνει ότι είναι πολύ πιο πιθανό τα νοικοκυριά αυτά να αντιπροσωπεύουν άτομα που υφίστανται αποκλεισμό, σε σύγκριση με εκείνους που παρουσιάζουν απλώς χαμηλό εισόδημα (βλέπε Nolan and Whelan 1996). Αυτό συμβαίνει όχι μόνο λόγω των (πραγματικών) δυσκολιών που συναντάμε στην προσπάθειά μας να μετρήσουμε με ακρίβεια το εισόδημα, αλλά και διότι η ποσότητα των πόρων που ορίζει ένα νοικοκυριό επηρεάζεται από πολλούς άλλους παράγοντες εκτός από το

διαθέσιμο εισόδημα. Μακροπρόθεσμοι παράγοντες, που συνδέονται κυρίως με τον τρόπο που οι πόροι έχουν συσσωρευτεί ή μειωθεί στο πέρασμα του χρόνου, όπως άλλωστε και το τρέχον εισόδημα, διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο καθώς επηρεάζουν τις πιθανότητες αποστέρησης και αποκλεισμού την τρέχουσα περίοδο.

Το ενδιαφέρον μας εδώ, ωστόσο, επικεντρώνεται στην εξέταση αυτών των δεικτών από την οπτική γωνία του ατομικού επιπέδου διαβίωσης και αποστέρησης και όχι εκείνων του νοικοκυριού: σε ποιο βαθμό θα μπορούσαν οι δείκτες αυτοί να χρησιμοποιηθούν για τη διερεύνηση των διαφορών που συναντάμε ανάμεσα στα άτομα εντός του νοικοκυριού; Μερικά από τα αγαθά θα μπορούσαν ξεκάθαρα να είναι κοινά για όλα τα μέλη της οικογένειας ή του νοικοκυριού - για παράδειγμα, η μπανιέρα, το ντους ή το ψυγείο - και επομένως δεν θα ήταν χρήσιμα για τη διεξαγωγή συγκρίσεων ανάμεσα στα μέλη. Το ίδιο ισχύει και για τους δείκτες που χρησιμοποιούνται συνήθως στις έρευνες που γίνονται στα νοικοκυριά ή στην απογραφή του πληθυσμού, δηλαδή για εκείνους τους δείκτες που συνδέονται με τις περιουσιακές συνθήκες και τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Ωστόσο, ορισμένοι από τους δείκτες του πίνακα φαίνεται να σχετίζονται περισσότερο με τα μέλη του νοικοκυριού και όχι με το νοικοκυριό ως σύνολο - το να μην έχεις ένα δεύτερο ζευγάρι παπούτσια ή ένα ζεστό πανωφόρι, για παράδειγμα. Ορισμένοι άλλοι δείκτες, όπως αυτοί που σχετίζονται με τα γεύματα, είναι πιο δύσκολο να κατηγοριοποιηθούν. Το γεγονός αυτό θα φανεί και στη συνέχεια της ανάλυσής μας.

Σε γενικές γραμμές, οι έρευνες προσπαθούν να αποκτήσουν πληροφορίες για τέτοιου τύπου δείκτες από ένα μέλος του νοικοκυριού και μεταχειρίζονται τις απαντήσεις αυτού του μέλους σαν να απευθύνονται στο σύνολο του νοικοκυριού. Στην Ιρλανδική έρευνα του 1987, οι ερωτήσεις που αφορούσαν αυτούς τους δείκτες, αντίθετα από τη συνήθη πρακτική, απευθύνθηκαν σε όλα τα ενήλικα μέλη του νοικοκυριού. Το γεγονός αυτό δημιούργησε μία μοναδική ευκαιρία, η οποία επέτρεπε να διερευνηθεί κατά πόσο οι απαντήσεις των διάφορων μελών θα μπορούσαν να αποτελέσουν μία βάση μέτρησης των διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης ανάμεσα στα μέλη του νοικοκυριού. Στην επόμενη ενότητα συζητάμε τι απέδωσε αυτή η διερεύνηση και καταλήγουμε σε κάποια συμπεράσματα τόσο για την καταλληλότητα των δεικτών αυτού του είδους όσο και για την προοπτική ανάπτυξης μίας γενικής προσέγγισης.

III. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΣΥΖΥΓΟΥΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΠΟΣΤΕΡΗΣΗΣ

Έχοντας σκοπό να διερευνήσουμε εάν οι εν λόγω δείκτες θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη μέτρηση διαφορών εντός του νοικοκυριού, συγκρίναμε τις απαντήσεις που έδωσαν οι σύζυγοι του δείγματός μας¹. Το δείγμα των έγγαμων ατόμων, όπου και οι δύο σύζυγοι συμπλήρωσαν το ατομικό ερωτηματολόγιο, αποτελείτο από 1.763 ζευγάρια. Ο Πίνακας 2 μας δείχνει το ποσοστό που και οι δύο σύζυγοι έδωσαν την ίδια απάντηση, αναφορικά με τα είκοσι διαθέσιμα αγαθά/δραστηριότητες. Τα μισά από τα αγαθά του Πίνακα - αυτά που βρίσκονται στο κάτω μέρος του - εμφανίζονται από τη φύση τους να σχετίζονται περισσότερο με ολόκληρο το νοικοκυριό και όχι μόνο με το μέλος που συμπλήρωνε το ερωτηματολόγιο. Για αυτά οι απαντήσεις των συζύγων διέφεραν σε ποσοστό μικρότερο από 3 τοις εκατό των ζευγαριών. Για αγαθά όπως είναι η «κατοικία χωρίς υγρασία», όπου ποσοστό 2,8% έδωσε διαφορετικές απαντήσεις, θα μπορούσαν λογικά να υπάρχουν ποικίλες απόψεις μεταξύ των συζύγων. Ως και 1% των ζευγαριών σημείωσε διαφορές ακόμη και σε αγαθά που αδιαμφισβήτητα θεωρούνται ως οικογενειακά, όπως είναι το πλυντήριο ρούχων, το ψυγείο, η μπανιέρα/ντους, ή η εσωτερική τουαλέτα. Το γεγονός αυτό πιθανόν να οφείλεται σε τυχαίο σφάλμα μέτρησης (κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ή της κωδικοποίησης).

¹ Μία πλήρης περιγραφή των στατιστικών δεδομένων του δείγματος και των αποτελεσμάτων βρίσκεται στο Sara Cantillon και Brian Nolan 1998.

Ωστόσο, τα υπόλοιπα δέκα αγαθά της λίστας, αυτά που βρίσκονται στην κορυφή του Πίνακα 2, θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως πιθανοί δείκτες μέτρησης του ατομικού, αντί του οικογενειακού, επιπέδου διαβίωσης. Για αυτά οι σύζυγοι έδωσαν διαφορετικές απαντήσεις σε ποσοστό από 5% των ζευγαριών (για ένα γεύμα που περιλαμβάνει κρέας κτλ. κάθε δεύτερη ημέρα) έως 23% (για ένα χόμπι ή μία δραστηριότητα αναψυχής). Δεν είναι πάντα εύκολο να αποφασίσουμε *εκ των προτέρων* αν ορισμένα από αυτά τα αγαθά αναφέρονται αποκλειστικά στο άτομο ή στο σύνολο της οικογένειας. Η κατανάλωση ψητού κρέατος μία φορά την εβδομάδα και ενός γεύματος με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι κάθε δεύτερη ημέρα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πιθανά προσωπική επιλογή, γιατί, για παράδειγμα, μελέτες μικρής κλίμακας έχουν δείξει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι γυναίκες περιορίζουν την προσωπική κατανάλωση τροφής, ιδιαίτερα κρέατος, ώστε να απομένει περισσότερο για την υπόλοιπη οικογένεια (Christine Delphy και Diane Leonard 1992). Σε αυτό το σημείο, ωστόσο, η ερώτηση που παραμένει ανοικτή είναι κατά πόσο τα άτομα του δείγματός μας θεωρούν ότι αυτές οι ερωτήσεις αφορούν πράγματι την προσωπική τους κατανάλωση. Δεδομένης της συχνότητας των διαφορετικών απαντήσεων των συζύγων, φαίνεται να αξίζει τον κόπο να εξετάσουμε κατά πόσο είναι πιθανό να αντικατοπτρίζουν διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης και όχι απλώς διχογνωμίες, αναφορικά με το επίπεδο διαβίωσης του νοικοκυριού. Επομένως, κοιτάξαμε τη φύση των διαφορών μεταξύ των συζύγων για αυτά τα δέκα αγαθά που είχαμε κατηγοριοποιήσει ως ενδεχομένως προσωπικά.

Η ερώτηση κλειδί είναι αν οι διαφορές προκύπτουν λόγω του ότι οι γυναίκες στερούνται αγαθά που κατέχουν οι σύζυγοί τους ή το αντίστροφο. Κοιτάζοντας κάθε ένα αντικείμενο για το οποίο το ζευγάρι έδωσε διαφορετική απάντηση, ο Πίνακας 3 δείχνει τη συχνότητα που η σύζυγος δήλωσε ότι στερείται κάποιο αγαθό/δραστηριότητα, ενώ ο σύζυγος όχι. Για τα οκτώ από τα δέκα αγαθά της λίστας η σύζυγος μειονεκτεί πιο συχνά από ότι ο σύζυγος (εξαιρέση αποτελούν η δυνατότητα αποταμίευσης και η αγορά δώρων για τους φίλους ή την οικογένεια μία φορά το χρόνο).

Αυτά τα δέκα αγαθά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή συνοπτικών δεικτών αποστέρησης [summary deprivation indices] για κάθε άτομο (προσθέτοντας στον συνολικό δείκτη βαθμολογία ίσης της μονάδος για κάθε ένα αντικείμενο που στερείται ο σύζυγος ή η σύζυγος). Αφαιρώντας τη συνολική βαθμολογία του συζύγου από αυτή της συζύγου δημιουργείται ένα μέτρο που μας δείχνει το βάθος (χάσμα) της διαφοράς τους. Περίπου το 46% των ζευγαριών παρουσίασε χάσμα ίσο με το μηδέν – ο σύζυγος και η σύζυγος σημείωσαν πανομοιότυπη βαθμολογία στους ατομικούς τους δείκτες. Περί 29% παρουσίασε χάσμα μεγαλύτερο του μηδενός – η σύζυγος σημείωσε υψηλότερη βαθμολογία ως προς τον ατομικό δείκτη αποστέρησης από ότι ο σύζυγός της και 25% των ζευγαριών παρουσίασε αρνητικό χάσμα, ο σύζυγος είχε υψηλότερο ατομικό δείκτη αποστέρησης από τη σύζυγό του. Συνεπώς, στην πλειοψηφία των ζευγαριών που παρουσίασαν διαφορές στο βαθμό αποστέρησης, όπως αυτός μετρήθηκε από τα συγκεκριμένα αγαθά, είναι πιο πιθανό η σύζυγος να είναι αυτή που βιώνει τη μεγαλύτερη αποστέρηση, αν και, σε ευρεία μειοψηφία των περιπτώσεων, αυτό ισχύει και για τον σύζυγο. Η μέτρηση του χάσματος, με τη σειρά της, συνεπάγεται ότι όλα τα αγαθά είναι εξίσου σημαντικά, ώστε η στέρηση ενός εξ αυτών μπορεί να αντισταθμιστεί από την κατοχή ενός άλλου. Διερευνήθηκαν και εναλλακτικοί τρόποι στάθμισης, για παράδειγμα χρησιμοποιήθηκε ως ειδικό βάρος η αναλογία των ζευγαριών που κατέχουν ένα αγαθό ή η αναλογία των ζευγαριών που το θεωρούν ως απαραίτητο, αλλά τα αποτελέσματα δεν μεταβλήθηκαν.

Εφ' όσον η χρήση ορισμένων αγαθών/δραστηριοτήτων δεν μας επιτρέπει να είμαστε βέβαιοι ότι οι διαφορετικές απαντήσεις αντιπροσωπεύουν αποκλίσεις στο επίπεδο διαβίωσης των συζύγων και δεν οφείλονται σε διαφορετικές αντιλήψεις για την κατάσταση του νοικοκυριού, χρησιμοποιήσαμε, επίσης, μία πιο περιορισμένη ομάδα, που αποτελείται από πέντε αγαθά που φαίνονται να είναι αυστηρώς προσωπικά από τη φύση τους, για να

κατασκευάσουμε έναν συνοπτικό δείκτη. Τα αγαθά/δραστηριότητες που συμπεριλάβαμε σε αυτόν είναι: ένα πανωφόρι, δύο ζευγάρια παπούτσια, ένα χόμπι ή δραστηριότητα αναψυχής, καινούργια ρούχα και οι διακοπές. Σε αυτόν τον δείκτη ποσοστό περίπου 58% των ζευγαριών δεν παρουσίασε χάσμα, 17% παρουσίασε χάσμα υπέρ της συζύγου και 25% υπέρ του συζύγου.

Ορισμένες από αυτές τις διαφορές ανάμεσα στους συζύγους θα μπορούσαν να οφείλονται σε διαφορές στις προτιμήσεις τους, και όχι στην έλλειψη πόρων. Επομένως, εξετάσαμε επίσης εάν υπάρχουν διαφορές μεταξύ των συζύγων όχι μόνο ως προς την κατοχή των δέκα αγαθών, αλλά και κατά πόσο η έλλειψή τους οφείλεται στην έλλειψη χρημάτων. Ένας δείκτης αποστέρησης που αποτελείται από δέκα αγαθά κατασκευάστηκε και πάλι για κάθε άτομο. Αυτή τη φορά προσθέσαμε βαθμολογία ίση με τη μονάδα για κάθε ένα από τα αγαθά που το άτομο δεν είχε τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει και δήλωνε ότι αυτό συνέβαινε λόγω έλλειψης πόρων. Αφαιρώντας τη συνολική βαθμολογία του συζύγου από αυτή της συζύγου, περίπου 54% των ζευγαριών δεν παρουσίαζε χάσμα, 21% παρουσίαζε τον σύζυγο να έχει υψηλότερη βαθμολογία ως προς τον δείκτη αποστέρησης από τη σύζυγό του και 26% το αντίστροφο. Επομένως, ελαφρώς λιγότερα ζευγάρια παρουσίασαν αποκλίνουσα βαθμολογία συγκριτικά με όταν κοιτάξαμε αν κατέχουν ή στερούνται τα αγαθά, αλλά και πάλι μειονεκτούσαν περισσότερο οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες. Το ίδιο συνέβη και για τους αντίστοιχους δείκτες με τα πέντε «αδιαμφισβήτητα προσωπικά» είδη: σε αυτή την περίπτωση ποσοστό 56% των ζευγαριών παρουσίασε μηδενικό χάσμα, 14% υπέρ της συζύγου και 21% υπέρ του συζύγου.

Ο τρόπος με τον οποίο το διαμορφώνεται το χάσμα ανάμεσα στη βαθμολογία της συζύγου και του συζύγου στους διάφορους συνοπτικούς δείκτες αποστέρησης ποικίλει ανάλογα με μία σειρά ατομικών και οικογενειακών χαρακτηριστικών, που θα μπορούσαν επίσης να αναλυθούν. Τέτοιες διαφορές θα μπορούσαν ενδεχομένως να αποδοθούν στην επίδραση αυτών των ανεξάρτητων μεταβλητών ή στην επίδραση των διαφορετικών συστημάτων κατανομής πόρων, τα οποία με τη σειρά τους διαφέρουν συστηματικά ανάμεσα, για παράδειγμα, σε εισοδηματικές ομάδες και κοινωνικές τάξεις. Τα τρία μέτρα που χρησιμοποιήθηκαν για την μέτρηση του χάσματος, βασισμένα στα δέκα αγαθά, διαφέρουν μεταξύ δεκατημορίου ισοδύναμου εισοδήματος. Και για τα τρία μέτρα, το μέσο χάσμα εμφανίζει τη μέγιστη τιμή του στο τρίτο δεκατημόριο, αλλά στη συνέχεια δεν ακολουθεί μία σαφή πορεία, καθώς κινούμαστε στο άνω άκρο της κατανομής του εισοδήματος. Αναφορικά με την κοινωνική τάξη, ο μέσος όρος του χάσματος διαφέρει κατά μήκος των έξι κοινωνικών τάξεων, που χρησιμοποιήθηκαν από την Κεντρική Στατιστική Υπηρεσία της Ιρλανδίας: δεν παρατηρείται κάποια σαφής τάση καθώς κινούμαστε καθοδικά στην ταξική ιεραρχία, φθάνοντας στη μέγιστη τιμή του στην ημι-ειδικευμένη τάξη. Το μέσο χάσμα σε σχέση με την ηλικία του συζύγου παρουσίασε μεγαλύτερη μεταβολή κατά μήκος των τριών δεικτών, χωρίς όμως να προκύπτει καμία ιδιαίτερα σαφής τάση. Οι δείκτες που κατασκευάστηκαν με τα πέντε «αδιαμφισβήτητα προσωπικά» αγαθά, ακολουθούν μία παρόμοια τάση. Αυτά τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι το χάσμα ως προς τη βαθμολογία των δεικτών αποστέρησης της συζύγου και του συζύγου δεν μπορεί να συσχετιστεί άμεσα με το εισόδημα του νοικοκυριού, την κοινωνική τάξη ή την ηλικία. Ωστόσο, ένα μείζον θέμα της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στη κατανομή των πόρων στην οικογένεια, είναι ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει το εισόδημα της συζύγου. Όταν εξετάσαμε αυτή τη μεταβλητή, είδαμε ότι παρατηρείται μία τάση συρρίκνωσης του μέσου χάσματος όταν η σύζυγος έχει το δικό της εισόδημα. Το συγκεκριμένο χάσμα, μάλιστα, φαίνεται να είναι ακόμη μικρότερο όταν το εισόδημα της συζύγου είναι τουλάχιστον £25 Ιρλανδικές λίρες την εβδομάδα (σε όρους του 1987). Ωστόσο, η τυπική απόκλιση του μέσου όρου είναι πολύ μεγάλη, και μόνο ένα μικρό μέρος της συνολικής διακύμανσης των μετρήσεων του χάσματος θα μπορούσε να ερμηνευθεί με βάση τις διαφορές ανάμεσα στις εκάστοτε ομάδες. Υπολογίσαμε, επίσης, εναλλακτικά μοντέλα. Εδώ θεωρήσαμε τυχαίες τις περιπτώσεις εκείνες που ο άνδρας εμφανίζεται να βιώνει μεγαλύτερο βαθμό αποστέρησης (απλώς για να έχουμε την ακραία

περίπτωση ως μέτρο σύγκρισης), και θέσαμε τις μετρήσεις του χάσματος για αυτά τα ζευγάρια στο μηδέν, αλλά και πάλι αυτές οι εξισώσεις μας έδωσαν ερμηνευτικά αποτελέσματα μάλλον περιορισμένα.

Η ύπαρξη πληροφοριών για αυτούς τους δείκτες σε εθνικό επίπεδο, μέσω ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος, καθώς και ένα πλήθος άλλων πληροφοριών που αφορούν τα άτομα και τα νοικοκυριά του δείγματός μας, μας έδωσε τη δυνατότητα να εξετάσουμε τι θα μπορούσαμε να μάθουμε για τις διαφορές ανάμεσα στους συζύγους από τη χρήση δεικτών τέτοιου τύπου στη διερεύνηση της φτώχειας σε επίπεδο νοικοκυριού. Η σχετικά περιορισμένη συνολική ανισορροπία στην αποστέρηση που μετρήθηκε υπέρ των ανδρών καταδεικνύει, ότι η εφαρμογή αυτών των δεικτών στα άτομα εντός του νοικοκυριού δεν θα αποκάλυπτε την ύπαρξη ενός αξιόλογου ποσοστού συγκαλυμμένης φτώχειας ανάμεσα στις συζύγους που ζουν σε μη φτωχά νοικοκυριά, ούτε την ύπαρξη πολύ μεγαλύτερης αποστέρησης μεταξύ των γυναικών, εν συγκρίσει με τους άνδρες, σε φτωχά νοικοκυριά. Ωστόσο, τα αγαθά αυτά καθ' αυτά δεν επιλέχτηκαν έχοντας ως αρχικό στόχο τη διερεύνηση των διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης και αποστέρησης εντός του νοικοκυριού, ούτε και η συλλογή των στοιχείων πραγματοποιήθηκε βάσει αυτού του θέματος. Θα μπορούσε κάποιος να υποψιαστεί ότι η χρήση πιο ευαίσθητων δεικτών θα αποκάλυπτε μεγαλύτερες διαφορές αποστέρησης ανάμεσα στους συζύγους, γεγονός που σχετίζεται με την ύπαρξη ανισοτήτων με βάση το φύλο εντός του νοικοκυριού. Για να τεκμηριωθεί αυτός ο ισχυρισμός, οι ερευνητές χρειάζεται να αναπτύξουν πιο ευαίσθητους δείκτες αποστέρησης, που θα είναι κατάλληλα σχεδιασμένοι για να μετρούν το ατομικό επίπεδο διαβίωσης και φτώχειας.

IV. ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΝΤΑΣ ΑΤΟΜΙΚΟΥΣ ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΠΟΣΤΕΡΗΣΗΣ

Η προοπτική ανάπτυξης μη χρηματικών δεικτών αποστέρησης που θα είναι σχεδιασμένοι για να μετρούν το επίπεδο διαβίωσης του ατόμου, και όχι του νοικοκυριού, και που θα μπορούν να ενταχθούν στο ευρύτερο πλαίσιο της παραδοσιακής ερευνητικής δραστηριότητας για τη φτώχεια με τη χρήση μεγάλου δείγματος, αποτελεί ένα θέμα που δεν έχει τύχει μεγάλης προσοχής στη βιβλιογραφία. Επίσης, εκτός από τη διερεύνηση των διαφορών ανάμεσα στους συζύγους, θα ήταν πολύ χρήσιμο να μπορούσαμε να επεκτείνουμε την ανάλυσή μας, ώστε να συμπεριλάβει και άλλους ενήλικες σε πολυ-οικογενειακά νοικοκυριά, καθώς και τη θέση των παιδιών. Στη συνέχεια θα συζητήσουμε τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να αναπτυχθούν δείκτες ειδικά σχεδιασμένοι για αυτόν τον σκοπό. Για το λόγο αυτό, συνδυάζουμε τα ευρήματα της ανάλυσής μας, που προέρχονται από την έρευνα μεγάλης κλίμακας που περιγράψαμε πιο πάνω, με ευρήματα που προέρχονται από ποιοτικές έρευνες μικρής κλίμακας. Για να γίνει περισσότερο κατανοητή η συζήτηση θα χρησιμοποιήσουμε μία ομάδα δεικτών που σκεφτόμαστε να συμπεριλάβουμε σε μία έρευνα μεγάλης κλίμακας που πραγματοποιείται τώρα στην Ιρλανδία. Στην προσπάθειά μας να αναπτύξουμε δείκτες τέτοιου είδους, διεξήγαμε έναν αριθμό εστιασμένων ομαδικών συνεδριών [focus group sessions]. Κατά τη διάρκειά τους συζητήσαμε το εγχείρημά μας και εξετάσαμε την προοπτική ανάπτυξης μίας γενικής προσέγγισης για την εκτίμηση των διαφορών εντός του νοικοκυριού. Οι δύο από τις εστιασμένες ομαδικές συνεδρίες, δεκαεπτά και δεκατεσσάρων γυναικών αντίστοιχα, αποτελούνταν από συμμετέχοντες ποικίλων δομών κατάρτισης που λειτουργούν υπό την αιγίδα του Ιρλανδικού Προγράμματος Ανάπτυξης των Κοινοτήτων [Community Development Program]^{vii}. Η άσκηση με τις εστιασμένες ομαδικές συνεδρίες ενίσχυσε την πεποίθησή μας ότι το θέμα ήταν άξιο διερεύνησης και έδειξε ότι οι περιοχές που αναμέναμε να εντοπίσουμε τις μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο ήταν οι κατάλληλες. Από την άλλη, όμως, ανέδειξε τις δυσκολίες που υπάρχουν στην ανάπτυξη των δεικτών, και ιδιαίτερα στη διατύπωση των ερωτήσεων, έτσι ώστε να εξακριβωθεί η ένταση των διαφορών εντός του νοικοκυριού.

Για την ανάπτυξη των δεικτών αποστέρησης προσπαθήσαμε να καλύψουμε τρεις ξεχωριστές, αλλά και ταυτόχρονα αλληλένδετες, περιοχές:

1. Διαφορές στην κατανάλωση, τόσο σε επίπεδο νοικοκυριού όσο και σε ατομικό επίπεδο.
2. Έλεγχος και διαχείριση των πόρων.
3. Πρόσβαση σε, και δαπάνες για, δραστηριότητες αναψυχής.

Επιπρόσθετα, επιχειρήσαμε να εξετάσουμε τυχόν διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης των παιδιών εντός του νοικοκυριού. Οι παρακάτω ερωτήσεις έχουν σκοπό να τεθούν και στο πρόσωπο αναφοράς του νοικοκυριού και στον σύζυγο/σύντροφό του.

α) Διαφορές στην κατανάλωση

Καθώς επιλέγαμε τους δείκτες προσπαθήσαμε να εστιάσουμε σε αυτούς που ήταν πιο πιθανό να εκδηλωθούν διαφορές στην κατανάλωση. Για το λόγο αυτό, δεν περιοριστήκαμε σε αγαθά που θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως προσωπικά ή ατομικά, αφού αρκετές μελέτες μικρής κλίμακας έχουν αποκαλύψει διαφορές στον τρόπο κατανομής και κατανάλωσης αγαθών που αναφέρονται σε όλη την οικογένεια ή το νοικοκυριό. Έχοντας υπόψιν αυτή την παρατήρηση, επιλέξαμε τρία αγαθά (σίτιση, θέρμανση, χρήση Ι.Χ. αυτοκινήτου) ως δείκτες του οικογενειακού επιπέδου διαβίωσης. Προηγούμενες μελέτες έχουν δείξει η υπόθεση ότι όλα τα μέλη του νοικοκυριού έχουν σε αυτά τα αγαθά εντελώς ίση πρόσβαση ή κατανάλωση είναι προβληματική. Το σημαντικό ζήτημα ως προς αυτό είναι ότι η διατύπωση των ερωτήσεων από τους ερευνητές πρέπει να γίνει με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλιστεί ότι ο αποκρινόμενος έχει καταλάβει ότι η ερώτηση αφορά τη *δική του* ατομική κατανάλωση, και όχι την συνολική κατανάλωση του νοικοκυριού, και να απαντήσει ανάλογα.

Το Ι.Χ. αυτοκίνητο αποτελεί ένα καλό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο οι διαφορές μεταξύ των συζύγων, σε αγαθά που αναφέρονται στην οικογένεια ή στο νοικοκυριό, μπορούν να συνδεθούν με την αντίληψη ιδιοκτησίας του περιουσιακού στοιχείου. Προηγούμενες έρευνες έχουν δείξει, ότι ακόμη και όταν ένα νοικοκυριό αγοράζει από κοινού το δικό του αυτοκίνητο (σε αντιδιαστολή με ένα εταιρικό αυτοκίνητο), υπάρχει μία σαφής τάση να θεωρείται ότι αυτό ανήκει στον σύζυγο. Όταν η οικογένεια διαθέτει ένα μόνο αυτοκίνητο, ο σύζυγος είναι εκείνος που το χρησιμοποιεί συνήθως για να πάει στη δουλειά. Έτσι, αν και το αυτοκίνητο ανήκει στο νοικοκυριό, η σύζυγος μπορεί στην πραγματικότητα να έχει περιορισμένη πρόσβαση σε αυτό (Delphy και Leonard 1992). Έχοντας υπόψιν αυτή την παρατήρηση, διατυπώσαμε την ερώτησή μας ως εξής:

- Χρησιμοποιείτε *εσείς* το αυτοκίνητο για

Ναι Όχι Δεν με αφορά

Να πάτε στη δουλειά;

Να κάνετε τα ψώνια;

Να βγείτε έξω το βράδυ/σαββατοκύριακο;

Να φέρετε τα παιδιά από εξόδους;

Ένας αριθμός ερευνών μικρής κλίμακας έχει δείξει ότι ένας άλλος πιθανά προβληματικός δείκτης αποτύπωσης της αποστέρησης του νοικοκυριού ή της οικογένειας είναι η θέρμανση. Η Hilary Graham (1992) αναφέρει την προσωπική κατανάλωση καυσίμων ως ένα αγαθό στο οποίο οι γυναίκες που αντιμετωπίζουν περιορισμένο προϋπολογισμό νιώθουν ότι μπορούν να κάνουν οικονομία. Η ερώτησή μας προσπαθεί να καταγράψει την ένταση αυτών των ατομικών ενεργειών περικοπής εξόδων.

- Χρειάστηκε ποτέ να περάσετε χωρίς θέρμανση κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους λόγω έλλειψης χρημάτων; Εννοώ αν χρειάστηκε να περάσετε χωρίς φωτιά (ή κεντρική θέρμανση) κατά τη διάρκεια μιας κρύας ημέρας, ή να ξαπλώσετε νωρίς στο κρεβάτι για να κρατηθείτε ζεστή, ή να ανάψετε αργά τη φωτιά λόγω έλλειψης κάρβουνου/καυσίμων.

Εάν ναι, το γεγονός αυτό επηρέασε όλη την οικογένεια ή μόνο εσάς;

πληθυσμού της χώρας, δειγματοληπτικές έρευνες (Vogler και Pahl 1994), έχουν αναδείξει τη σημασία αυτού του θέματος και των διαφορετικών συστημάτων κατανομής πόρων αναφορικά με το επίπεδο διαβίωσης του ατόμου-μέλους του νοικοκυριού. Αυτό που επιθυμούμε να εξακριβώσουμε εδώ είναι κατά πόσο η κατανομή των δαπανών διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο, καθώς και τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην κατανομή των δαπανών και τον έλεγχο των οικονομικών εντός του νοικοκυριού. Για το λόγο αυτό, υποβάλαμε τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- Εάν χρειαζόσασταν, για παράδειγμα, ένα πανωφόρι ή ένα ζευγάρι παπούτσια για τον εαυτό σας, σε κανονικές συνθήκες (κυκλώστε ένα από τα παρακάτω)
 - (α) Θα τα αγοράζατε κατευθείαν;
 - (β) Θα κάνατε εσείς οικονομία, ώστε να συγκεντρώσετε τα απαιτούμενα χρήματα, και μετά θα τα αγοράζατε;
 - (γ) Θα ζητούσατε τα χρήματα από τον σύζυγό σας;
 - (δ) Θα συγκεντρώνατε τα χρήματα από κοινού με τον σύζυγό σας;
- Εάν προέκυπτε ένας απρόοπτος ιατρικός λογαριασμός, ας υποθέσουμε της τάξεως των £100 Ιρλανδικών λιρών, ποιος νομίζετε ότι θα αποφάσιζε τον τρόπο με τον οποίο θα αντεπεξέλθατε; (κυκλώστε ένα από τα παρακάτω)
Ερωτώμενος, σύζυγος, και οι δύο/συλλογική απόφαση, άλλο.

• Εσείς, ο σύζυγός σας ή και οι δύο λαμβάνετε γενικά τις αποφάσεις για
Εσείς Ο σύζυγος Και οι δύο

Τις τακτικές αγορές (είδη παντοπωλείου, κτλ.);
Την πληρωμή λογαριασμών ρεύματος και θέρμανσης;
Την αγορά Ι.Χ. αυτοκινήτου;
Την αγορά άλλων μεγάλων αγαθών;

Η διάκριση ανάμεσα στην οικονομική διαχείριση και στον οικονομικό έλεγχο αποτελεί μία ακόμη πτυχή του ελέγχου των πόρων. Συγκεκριμένα, μας ενδιέφερε να εξετάσουμε το πρόσθετο καθήκον με το οποίο επιβαρύνονται οι γυναίκες στα φτωχά νοικοκυριά να διευρύνουν τους λιγοστούς πόρους. Μία άλλη τακτική διαχείρισης των οικονομικών στα φτωχά νοικοκυριά είναι ο δανεισμός, και η δεύτερη από τις ερωτήσεις που ακολουθούν σχετίζεται με αυτό το θέμα:

- Όταν τα οικονομικά περιθώρια στενεύουν, ποιος αναλαμβάνει κυρίως την ευθύνη να ευρύνει τους πόρους, όσο γίνεται περισσότερο, από εβδομάδα σε εβδομάδα; (κυκλώστε ένα από τα παρακάτω)
Ερωτώμενος, σύζυγος, και οι δύο.
- Εσείς, ο σύζυγός σας, ή και οι δύο από κοινού θα παίρνατε γενικά την απόφαση για δανεισμό και αποπληρωμή χρεών;

γ) Δραστηριότητες αναψυχής ή διασκέδασης

Προηγούμενες μελέτες στην Ιρλανδία (David Rottman 1989, Cantillon και Nolan 1998), έχουν αναδείξει διαφορές ανάμεσα στην σύζυγο και τον σύζυγο ως προς τη δυνατότητα πρόσβασης σε δραστηριότητες αναψυχής ή διασκέδασης. Η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου και η δυνατότητα προσωπικής δαπάνης χρημάτων θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες διαμόρφωσης αυτών των διαφορών. Επίσης, και οι δύο δρουν ανασταλτικά για τις δραστηριότητες αναψυχής της γυναίκας. Η βιβλιογραφία που αναφέρεται στον παράγοντα «χρόνο» και στη σχέση του με τη φτώχεια και την αποστέρηση [time poverty/ time deprivation], καθώς και στον τρόπο που μοιράζονται οι οικιακές εργασίες, σχετίζεται ιδιαίτερα με αυτό το θέμα (Michael Bittmann και Jocelyn Pixley 1998, Clair Vickery 1997). Εδώ προσεγγίσαμε το θέμα της έλλειψης χρόνου και των δαπανών για δραστηριότητες αναψυχής με ποικίλους τρόπους. Ρωτήσαμε κάθε σύζυγο ξεχωριστά για τις δραστηριότητες αναψυχής που απολαμβάνει και για τα χρήματα που χρειάζεται να δαπανήσει για αυτές. Επίσης, διερευνήσαμε κατά πόσο έχει τη δυνατότητα να προβεί σε προσωπικές δαπάνες για

την αναψυχή του και τα ποσά που διαθέτει για τον σκοπό αυτό. Θελήσαμε, ακόμη, να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο άλλου είδους περιορισμοί, όπως η αποδοκιμασία ή η έλλειψη συμπαράστασης του συζύγου, θα μπορούσαν να περιορίσουν τη συμμετοχή σε δραστηριότητες εκτός της οικίας. Οι ερωτήσεις περιλαμβάνουν:

- Έχετε μία τακτική δραστηριότητα αναψυχής ή διασκέδασης, η οποία σας κοστίζει χρήματα;

Εάν όχι, είναι λόγω έλλειψης χρημάτων;

Είναι λόγω έλλειψης ελεύθερου χρόνου;

- Τις περισσότερες εβδομάδες, έχετε ορισμένα χρήματα που μπορείτε να διαθέσετε για τον εαυτό σας, για δική σας ευχαρίστηση ή ψυχαγωγία;

Εάν ναι, περίπου πόσα χρήματα μπορείτε να διαθέσετε;

- Το τελευταίο δεκαπενθήμερο είχατε μία απογευματινή ή βραδινή έξοδο για δική σας διασκέδαση, που να σας κόστισε χρήματα; Εάν όχι, ήταν λόγω

Έλλειψης χρημάτων;

Φροντίδας των παιδιών;

Και των δύο;

Άλλο;

- Συμμετείχατε σε οποιαδήποτε μορφή εκπαίδευσης ή κατάρτισης για ενήλικους, συμπεριλαμβανομένων τμημάτων μικρής διάρκειας ή μερικής απασχόλησης, κατά τα έτη 1998/9;

Εάν όχι, θα θέλετε να συμμετείχατε;

Εάν ναι, ποιος ήταν ο κύριος λόγος που σας εμπόδισε να το πράξετε;

Έλλειψη χρημάτων;

Φροντίδα των παιδιών;

Και τα δύο;

Άλλο;

δ) Παιδιά έναντι Ενηλίκων

Επιθυμούμε, επίσης, να κάνουμε μία προσπάθεια επέκτασης της ανάλυσής μας πέρα από τα ζευγάρια και να διερευνήσουμε τη θέση των παιδιών. Αν και τα παιδιά μπορούμε με περισσότερη ευκολία να τα κατηγοριοποιήσουμε ως εξαρτώμενα μέλη, με την έννοια ότι δεν κερδίζουν χρήματα, δεν έχουν καμία ανεξάρτητη πηγή εισοδήματος και κανέναν πραγματικό έλεγχο στη διαχείριση των οικονομικών της οικογένειας. Ωστόσο, τα διαφορετικά συστήματα κατανομής των πόρων εντός του νοικοκυριού και η κατανομή των δαπανών σε κάθε νοικοκυριό ή οικογένεια μπορούν να επηρεάσουν το ατομικό τους επίπεδο διαβίωσης και φτώχειας. Οι παρακάτω ερωτήσεις πρόκειται να τεθούν σε όλους τους γονείς με παιδιά κάτω των δεκατεσσάρων ετών:

- Για το χρονικό διάστημα από το προηγούμενο έτος και μετά, η έλλειψη χρημάτων σήμαινε ότι τα παιδιά έπρεπε να στερηθούν

Ναι Όχι

Ένα πάρτυ γενεθλίων;

Σχολικές εκδρομές;

Να φέρουν φίλους στο σπίτι για να παίξουνε;

Την παρακολούθηση μαθημάτων, για παράδειγμα, μουσικής ή χορού, ή την ενασχόληση με τον αθλητισμό;

Τρία γεύματα την ημέρα;

Το χαρτζιλίκι τους;

Παιχνίδια, όπως κούκλες ή αυτοκινητάκια;

Ένα ποδήλατο ή άλλο εξοπλισμό που απαιτεί η ενασχόληση με κάποιο άθλημα;

ε) Συλλογή στατιστικών δεδομένων

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η προσπάθεια καταγραφής των διαφορών εντός του νοικοκυριού επιφέρει συνέπειες και στον τρόπο με τον οποίο γίνεται η συλλογή των στατιστικών δεδομένων. Στην Ιρλανδική έρευνα που πραγματοποιήσαμε, για παράδειγμα,

δεν είχε ζητηθεί από τους συνεντευκτές να διασφαλίσουν ότι κάθε σύζυγος θα ήταν μόνος του κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ή ότι θα απαντούσε αποκλειστικά και μόνο για την ατομική του περίπτωση, και όχι για αυτήν της οικογένειας, σχετικά με συγκεκριμένα αγαθά που ενδεχομένως να προκαλούν αμφιβολίες. Μελέτες μικρής κλίμακας έχουν δείξει ότι απαιτείται ευαισθησία και λεπτότητα, ώστε να αποκαλυφτούν οι διαφορές στις ασχολίες και την συμπεριφορά των συζύγων (Graham 1987, Pahl 1989). Φαίνεται πως είναι τουλάχιστον απαραίτητο να γνωρίζουμε εάν ήταν παρών ο σύντροφος ή κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας, όταν ο κάθε ερωτώμενος συμπλήρωνε το ερωτηματολόγιο. Το ιδανικό θα ήταν να είχαν δοθεί οδηγίες στους συνεντευκτές να θέτουν τις ερωτήσεις χωρίς την παρουσία άλλου ατόμου, όπου αυτό είναι δυνατό. Τόσο η ακριβής διατύπωση των ερωτήσεων, όσο και ο τρόπος που δίνονται οι οδηγίες στους συνεντευκτές, μπορούν να διασφαλίσουν, στο βαθμό που κάτι τέτοιο είναι δυνατόν, ότι οι ερωτώμενοι καταγράφουν αποκλειστικά και μόνο τη δική τους ατομική περίπτωση.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι συνήθεις μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση της φτώχειας στηρίζονται στην υπόθεση ότι η κατανομή των πόρων εντός του νοικοκυριού ή της οικογένειας γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε μέλος να απολαμβάνει το ίδιο επίπεδο διαβίωσης. Μη χρηματικοί δείκτες που αναφέρονται στο επίπεδο διαβίωσης και αποστέρησης χρησιμοποιούνται ολοένα και περισσότερο για τη μέτρηση της φτώχειας. Στο παρόν άρθρο υποστηρίξαμε ότι οι συγκεκριμένοι δείκτες μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για έναν διαφορετικό σκοπό – για τη διερεύνηση των διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης εντός του νοικοκυριού. Για το λόγο αυτό, αρχικά, βασιστήκαμε στους δείκτες αποστέρησης που χρησιμοποιήθηκαν σε πρόσφατες μελέτες για τη φτώχεια σε επίπεδο νοικοκυριού, για να μετρήσουμε τις διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης των συζύγων σε ένα μεγάλο δείγμα Ιρλανδικών νοικοκυριών. Στη συνέχεια αναδείξαμε τις δυσκολίες που προκύπτουν από τη χρήση των εν λόγω δεικτών και τονίσαμε την ανάγκη δημιουργίας δεικτών αποστέρησης πιο ευαίσθητων, που θα είναι δηλαδή σχεδιασμένοι για να μετρούν το ατομικό επίπεδο διαβίωσης και φτώχειας και που θα μπορούν να ενταχθούν στο ευρύτερο πλαίσιο της παραδοσιακής ερευνητικής δραστηριότητας για τη φτώχεια, και παραθέσαμε προς συζήτηση μία σειρά τροποποιημένων δεικτών αποστέρησης. Παρά το γεγονός ότι η ανάλυση της έρευνας επικεντρώνεται στην Ιρλανδία, η μεθοδολογία που αναπτύξαμε παραμένει κατάλληλη και εκτός του Ιρλανδικού χώρου, τόσο σε αναπτυσσόμενες όσο και σε ανεπτυγμένες χώρες. Θεωρούμε ότι η προσέγγιση αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει μία εποικοδομητική πρόταση για την καταπολέμηση ενός ευαίσθητου και αναλυτικά δύσκολου θέματος.

*Sara Cantillon, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, University College Dublin (UCD),
Belfield, Dublin 4, Ireland,
E-mail: Sara.Cantillon@ucd.ie*

*Brian Nolan Οικονομικό και Κοινωνικό Ερευνητικό Ινστιτούτο (ESRI),
4 Burlington Road, Dublin 4, Ireland
E-mail: bnomsc@esri.ie*

Πίνακας 1. Αγαθά/δραστηριότητες του τρόπου ζωής που μετρήθηκαν στην ESRI Έρευνα του 1987

Αγαθά

Ψυγείο

Πλυντήριο ρούχων

Τηλέφωνο

Ι.Χ. αυτοκίνητο

Έγχρωμη τηλεόραση

Μία εβδομάδα διακοπών ετησίως μακριά από την οικία

(όχι φιλοξενία σε συγγενείς)

Κατοικία χωρίς υγρασία

Θέρμανση για τα δωμάτια της κατοικίας, όταν κάνει κρύο

Κεντρική θέρμανση στην κατοικία

Εσωτερική τουαλέτα στην κατοικία (να μην μοιράζεται με άλλα νοικοκυριά)

Μπανιέρα ή ντους (να μην μοιράζεται με άλλα νοικοκυριά)

Γεύμα, κάθε δεύτερη ημέρα, με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι

Ένα ζεστό, αδιάβροχο πανωφόρι

Δύο ζευγάρια γερά παπούτσια

Δυνατότητα τακτικής αποταμίευσης

Μία καθημερινή εφημερίδα

Ψητό κρέας ή γεύμα ίσης διατροφικής αξίας, μία φορά την εβδομάδα

Ένα χόμπι ή μια δραστηριότητα αναψυχής

Καινούργια, όχι μεταχειρισμένα, ρούχα

Αγορά δώρων για φίλους ή συγγενείς, μία φορά το χρόνο

Πίνακας 2. Οι απαντήσεις των συζύγων αναφορικά με τα είκοσι αγαθά του τρόπου ζωής

Αγαθό	Ποσοστό που και οι δύο δηλώνουν ότι στερούνται το αγαθό	Ποσοστό που κανείς εκ των δύο δηλώνει ότι στερείται το αγαθό	Ποσοστό που παρατηρείται διαφορά στις απαντήσεις των συζύγων
Μία εβδομάδα διακοπών	27,2	62,2	10,6
Γεύμα, κάθε δεύτερη ημέρα, με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι	87,9	7,2	5,0
Ένα ζεστό, αδιάβροχο πανωφόρι	82,1	6,8	11,1
Δύο ζευγάρια γερά παπούτσια	77,3	9,5	13,2
Δυνατότητα αποταμίευσης	34,8	49,6	15,5
Μία καθημερινή εφημερίδα	56,3	37,2	6,5
Ψητό κρέας ή γεύμα ίσης διατροφικής αξίας, μία φορά την εβδομάδα	80,7	11,5	7,8
Ένα χόμπι ή μία δραστηριότητα αναψυχής	55,6	21,6	22,8
Καινούργια, όχι μεταχειρισμένα, ρούχα	88,5	4,5	6,9
Αγορά δώρων για φίλους ή συγγενείς, μία φορά το χρόνο	77,1	11,5	11,5
Ψυγείο	97,8	1,9	0,3
Πλυντήριο ρούχων	89,7	9,2	1,2
Τηλέφωνο	56,3	42,5	1,2
Έγχρωμη τηλεόραση	74,5	23,5	2,1
Ι.Χ. αυτοκίνητο	85,2	13,6	1,2
Κατοικία χωρίς υγρασία	90,3	6,8	2,8
Θέρμανση για τα δωμάτια	97,1	1,0	1,9
Κεντρική θέρμανση	62,0	35,0	3,0
Εσωτερική τουαλέτα	96,4	3,4	0,3
Μπανιέρα/ντους	95,8	3,9	0,2

Πίνακας 3. Ο Βαθμός κατά τον οποίο οι σύζυγοι μειονεκτούν ο ένας σε σχέση με τον άλλο

Αγαθό	Περιπτώσεις όπου ο σύζυγος έχει το αγαθό ενώ η σύζυγος όχι
Μία εβδομάδα διακοπών	51,6
Γεύμα, κάθε δεύτερη ημέρα, με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι	52,3
Ένα ζεστό, αδιάβροχο πανωφόρι	59,0
Δύο ζευγάρια γερά παπούτσια	56,2
Δυνατότητα αποταμίευσης	48,2
Μία καθημερινή εφημερίδα	57,0
Ψητό κρέας ή γεύμα ίσης διατροφικής αξίας, μία φορά την εβδομάδα	59,4
Ένα χόμπι ή μία δραστηριότητα αναψυχής	61,9
Καινούργια, όχι μεταχειρισμένα, ρούχα	66,4
Αγορά δώρων για φίλους ή συγγενείς, μία φορά το χρόνο	32,1

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ⁱ Οι βιβλιογραφικές αναφορές για τις αναπτυσσόμενες χώρες έχουν διαφορετικό περιεχόμενο και ακολουθούν διαφορετική κατεύθυνση. Οι αναγνώστες που ενδιαφέρονται περισσότερο για το θέμα παραπέμπονται στους Lawrence Haddad και Ravi Kanbur (1990), ως σημείο εκκίνησης της βιβλιογραφικής τους αναζήτησης.

ⁱⁱ Ο Amartya Sen (1979) έχει τονίσει ότι η «άμεση μέθοδος», που εστιάζει στην κατανάλωση, και η «μέθοδος εισοδήματος» δεν αποτελούν δύο εναλλακτικούς τρόπους μέτρησης του ίδιου πράγματος, αλλά αντιπροσωπεύουν δύο εναλλακτικές θεωρήσεις της φτώχειας. Η πρώτη εντοπίζει όλους εκείνους που η τωρινή τους κατανάλωση δεν επαρκεί για να ικανοποιήσει (ότι θεωρείται ως) ένα ελάχιστο επίπεδο αναγκών, ενώ η τελευταία όσους δεν έχουν την δυνατότητα να ικανοποιήσουν αυτές τις ανάγκες τους εντός περιοριστικών συμπεριφορών (π.χ. πρότυπα δαπανών) τυπικών της κοινωνίας. Παρά αυτή τη ξεκάθαρη διαφοροποίηση, αρκετές από τις μελέτες που χρησιμοποιούν δεδομένα εισοδήματος φαίνεται στην πραγματικότητα να τα εκλαμβάνουν ως ένα μέτρο του επιπέδου διαβίωσης, αντί ως «δυνατότητες» κατανάλωσης [consumption "possibilities"]. Μία ενδιαφέρουσα συζήτηση γύρω από τους «Δείκτες Ποιότητας Ζωής» βρίσκεται στο *Feminist Economics*, Ιούλιος 1999.

ⁱⁱⁱ Οι Peter Townsend και David Gordon (1989), Hugh Freyman, Joanna Mack, Stewart Lansley, David Gordon και John Hills (1991), και οι David Gordon, Christina Pantazis, με τους Peter Townsend, Glen Bramley, Jonathan Bradshaw και Bjorn Hallerod (1995) έχουν επίσης αναπτύξει τη χρήση τέτοιων δεικτών, με στατιστικά δεδομένα από το Ηνωμένο Βασίλειο.

^{iv} Λαμβάνοντας υπόψη μία σειρά δεικτών αποστέρησης (ρουχισμό, θέρμανση, καταναλωτικά διαρκή αγαθά, κτλ.), είναι δυνατός ο καθορισμός ενός συνολικού δείκτη αποστέρησης.

^v Βλέπε επίσης Nolan και Whelan (1996).

^{vi} Για τις λεπτομέρειες της έρευνας βλέπε Tim Callan, Brian Nollan, Brendan Whelan και Damian Hannan (1989).

^{vii} Το Community Development Program ιδρύθηκε από την κυβέρνηση της Ιρλανδίας το 1990. Χρηματοδοτεί μελέτες και οργανισμούς σε κοινότητες που μειονεκτούν οικονομικά και κοινωνικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Atkinson, Anthony B. 1987. "On the Measurement of Poverty". *Econometrica* 55(4):749-64
- Bittmann, Michael and Jocelyn Pixley. 1998. *The Double Life of the Family – Myth, Hope and Experience*. St. Leonards, Australia: Allen & Unwin.
- Borooh, Vani K. and Patricia M. McKee. 1994. "Modelling Intra Household Income Transfers: An Analytical Framework with an Application to the U.K.", in J. Creedy (ed.) *Taxation, Poverty and Income Distribution*. London: Edward Elgar.
- Browning Martin, Francois Bourguignon, Pierre Andre Chiappori, and Valerie Lechene. 1994. "Incomes and Outcomes: A Structural Model of Intrahousehold Allocation". *Journal of Political Economy* 102(6):1067-96.
- Callan, Tim, Brian Nolan, Brendan Whelan, and Damian Hannan. 1989. "Poverty, Income and Welfare in Ireland". General Research Series No 146. Dublin: Economic and Social Research Institute.
- Callan, Brian Nolan, and Christopher T. Whelan. 1993. "Resources, Deprivation and the Measurement of Poverty". *Journal of Social Policy* 22(2): 141-72.
- Cantillon, Sara and Brian Nolan. 1998. "Are Married Women More Deprived Than Their Husbands?" *Journal of Social Policy* 27(2): 151-71.
- Charles, Nicola and Marion Kerr. 1987. "Just the Way It Is: Gender and Age Differences in Family Food Consumption", in Julia Brannen and Gail Wilson (eds.) *Give and Take in Families*. London: Allen & Unwin.
- Davies, Hugh and Heather Joshi. 1994. "Sex, Sharing and the Distribution of Income". *Journal of Social Policy* 23(3): 301-40.
- Delphy, Christine and Diane Leonard. 1992. *Familiar Exploitations*. Cambridge, U.K.: Polity Press.
- Department of Social, Community and Family Affairs. 1998. *Social Inclusion Strategy*. Dublin: Stationery Office.
- Freyman, Hugh, Joanna Mack, Stewart Lansley, David Gordon, and John Hills. 1991. *Breadline Britain 1990s: The Findings of the Television Series*. London: London Weekend Television.

-
- Garfinkel, Irwin and Sara McLanahan. 1986. *Single Mothers and their Children: A New American Dilemma*, Changing Domestic Priorities Series. Washington, DC: Urban Institute.
- Goldberg, Gertrude and Eleanor Kremen. 1987. "The Feminization of Poverty: Only in America?" *Social Policy* 17(4): 3-14.
- Goodman, Alison and Steven Webb. 1994. *For Richer, For Poorer: The Changing Distribution of Income in the United Kingdom, 1961-91*, Commentary No.42, London: Institute for Fiscal Studies.
- Gordon, David, Cristina Pantazis, with Peter Townsend, Glen Bramley, Johnathan Bradshaw, and Bjorn Hallerod. 1995. *Breadline Britain in the 1990s: A Report to the Joseph Rowntree Foundation*. Bristol: University of Bristol Department of Social Policy and Planning.
- Graham, Hilary. 1987. "Women's Poverty and Caring", in Carol Glendinning and Jane Millar (eds.) *Women and Poverty in Britain in the 1990s*. Brighton, U.K.: Harvester Wheatsheaf.
- Graham, Hilary. 1992. "Budgeting for Health: Mothers in Low Income Households", in Carol Glendinning and Jane Millar (eds.) *Women and Poverty in Britain in the 1990s*. Brighton, U.K.: Harvester Wheatsheaf.
- Haddad, Lawrence and Ravi Kanbur. 1990. "How Serious is the Neglect of Intra Household Inequality?" *Economic Journal* 100(402): 866-81.
- Hallerod, Bjorn. 1995. "The Truly Poor: Direct and Indirect Measurement of Consensual Poverty in Sweden". *European Journal of Social Policy* 5(2): 111-29.
- Jenkins, Stephen P. 1991. "Poverty Measurement and the Within-Household Distribution: Agenda for Action". *Journal of Social Policy* 20(4): 457-83.
- Johnson, Paul and Steven Webb. 1989. "Counting People with Low Incomes: The Impact of Recent Changes in Official Statistics". *Fiscal Studies* 10(4): 66-82.
- Land, Hilary. 1983. "Poverty and Gender: The Distribution of Resources within the Family", in Muriel Brown (ed.) *The Structure of Disadvantage*. London: Heinemann.
- Lundberg, Shelly, Robert Pollak, and Terence Wales. 1997. "Do Husbands and Wives Pool their Resources? Evidence from the UK Child Benefit". *Journal of Human Resources* 32(3): 463-80.
- Mack, Joanna and Stewart Lansley. 1985. *Poor Britain*. London: Allen & Unwin.
- McCloskey, Deirdre. 1998. *The Rhetoric of Economics*, 2nd Edition. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- McLanahan, Sara, Annametta Sorensen, and Dorothy Watson. 1989. "Sex Differences in Poverty 1950-1980" *Signs* 15(1): 102-122.
- Mayer, Susan. 1993. "Living Conditions among the Poor in Four Rich Countries". *Journal of Population Economics* 6(3): 261-86.
- Mayer, Susan and Christopher Jencks. 1988. "Poverty and the Distribution of Material Hardship". *Journal of Human Resources* 24(1): 88-114.
- Mayer, Susan and Christopher Jencks. 1993. "Recent Trends in Economic Inequality in the United States: Income versus Expenditures versus Material Well Being", in Dimitri Papadimitriou and Edward Wolff (eds.) *Poverty and Prosperity in the USA in the Late Twentieth Century*. New York: St. Martin's Press.
- Millar, Jane and Carol Glendinning. 1987. "Invisible Women, Invisible Poverty", in Carol Glendinning and Jane Millar (eds.) *Women and Poverty in Britain in the 1990's*. Brighton, U.K.: Harvester Wheatsheaf.
- Muffels, Ruud and Marco Vrien. 1991. "The Comparison of Definitions of Consumption Deprivation and Income Deprivation". Mimeo, Tilburg University, Tilburg, The Netherlands.
- Nolan, Brian. 1993. *Low Pay in Ireland*, General Research Series Paper No. 159. Dublin: Economic and Social Research Institute.

-
- Nolan, Brian and Tim Callan (eds.). 1994. *Poverty and Policy in Ireland*. Dublin: Gill & Macmillan.
- Nolan, Brian and T. Whelan. 1996. *Resources, Deprivation and Poverty*. Oxford: Clarendon Press.
- Pahl, Jan. 1983. "The Allocation of Money and the Structuring of Inequality within Marriage". *Sociological Review* 31(2): 235-62.
- Pahl, Jan. 1989. *Money and Marriage*. London: Macmillan.
- Pearce, Diane. 1978. "The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare". *Urban and Social Change Review* 11: 28-36.
- Phipps, Shelley A. and Peter Burton. 1995. "Social/Institutional Variables and Behaviour within Households: An Empirical Test using the Luxembourg Income Study". *Feminist Economics* 1(1): 151-74.
- Purkayastha, Diapankar. 1999. "Patriarchal Monopoly and Economic Development". *Feminist Economics* 5(2): 61-78.
- Ringen, Stein. 1987. *The Possibility of Politics*. Oxford: Clarendon Press.
- Rottman, David. 1989. *Income Distribution within Irish Households: Allocating Resources within Irish Families*. Dublin: Combat Poverty Agency.
- Sen, Amartya. 1979. "Issues in the Measurement of Poverty". *Scandinavian Journal of Economics* 81: 285-307.
- Townsend, Peter. 1979. *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin.
- Townsend, Peter and David Gordon. 1989. Memorandum submitted to Social Services Committee of the House of Commons, in *Minimum Income: Memoranda Laid before the Committee*, Session 1988-9. London: HMSO.
- Vickery, Clair. 1977. "The Time Poor – A New Look at Poverty". *Journal of Human Resources* 12(1): 27-48.
- Vogler, Carolyn and Jan Pahl. 1994. "Money, Power and Inequality within Marriage". *Sociological Review* 42(2): 262-88.
- Woolley, Frances and Judith Marshall. 1994. "Measuring Inequality within the Household". *Review of Income and Wealth* 40(4) 415-31.